

УДК 343.148

С.І. Ольховенко, кандидат юридичних наук,
начальник Науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру при УМВС України в Закарпатській області

СУЧАСНИЙ СТАН СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Розглянуто питання використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Ключові слова: спеціальні знання, судова експертиза, експерт, Експертна служба МВС України, експертні дослідження, міжнародний досвід.

Рассмотрен вопрос использования специальных познаний в расследовании уголовных правонарушений.

Considered the use of special knowledge in the investigation of crimes, cases of crimes with the help of research results, the use of international experience in the fight against crime.

Сучасні досягнення науки і техніки, які становлять зміст категорії спеціальних знань і активно використовуються у практиці розслідування злочинів, сприяють суттєвому розширенню спектра джерел доказової інформації у кримінальному провадженні.

Різні аспекти застосування спеціальних знань у слідчій і судовій діяльності розглядали багато вчених-криміналістів, серед яких Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, І.Я. Фрідман, В.Ю. Шепітько, О.Р. Шляхов, М.Г. Щербаківський та інші. Однак наука (як і суспільство) постійно розвивається, удосконалюються сфери людської діяльності, з'являються нові види кримінальних правопорушень, що потребує впровадження нових видів судових експертиз. Актуальними залишаються питання суті сучасної судової експертизи, участі спеціалістів у слідчих (розшукових) діях, правового статусу суб'єктів застосування спеціальних знань, а також можливостей їх застосування.

Наведене свідчить про актуальність і необхідність теоретичного розгляду сучасного стану судових експертиз, що є значущими чинниками для наукового обґрунтування використання нових підходів у практиці розслідування кримінальних правопорушень.

Під спеціальними знаннями у криміналістиці прийнято розуміти наукові, технічні і практичні знання, здобуті в результаті професійного навчання чи роботи за визначеною спеціалізацією особою, яка залучена як спеціаліст або експерт з

метою надання допомоги слідчому чи суду під час з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, або надання висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх використання [1, с. 22].

Однією з найважливіших форм застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві є судова експертиза, завдяки якій слідчий і суд отримують нову інформацію, яка має доказове значення для кримінального провадження і яка не може бути отримана за допомогою інших процесуальних засобів. Для прикладу, згідно зі статистичними даними діяльності Експертної служби МВС України, у 2013 році було проведено 253410 судових експертиз, які було використано як процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях [2].

Закон України «Про судову експертизу» (ст. 1) визначає судову експертизу як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [3, с. 232].

Згідно з частиною першою ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) експертизу проводить експерт за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [4, с. 1370]. Експертиза як один із засобів збирання доказів сприяє всебічному, повному та об'єктивному дослідженню обставин, що мають значення для кримінального провадження, прийняттю законних і обґрунтованих судових рішень.

Проводиться така процесуальна дія і у випадках, коли за допомогою інших засобів доказування неможливо встановити обставини, що мають значення для кримінального правопорушення, виявити винну особу (осіб) і довести її (їх) причетність до злочину, визначити характер і розмір заподіяної шкоди, а також за потреби з'ясувати питання, що виникають під час кримінального провадження і належать до сфери знань експерта.

Відповідно до частини першої ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, що володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право згідно із Законом України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, дати висновок з питань, що виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Загалом з'ясування обставин, що мають важливе значення для кримінального провадження, здебільшого неможливе без участі спеціаліста або експерта у розслідуванні кримінального правопорушення. Для прикладу, згідно зі статистичними даними діяльності Експертної служби МВС України у 2013 році за участю працівників експертних підрозділів проведено 403286 оглядів місць подій, взято участь у проведенні 21879 оперативно-розшукових заходів та 38707 слідчих (розшукових) дій, проведено 4104 профілактичних огляди з питань вибухотехніки, виконано 91872 перевірки за криміналістичними обліками, що сприяли розкриттю кримінальних та інших правопорушень [2].

Розвиток судової експертизи відбувається як у науковому, так і у практичному аспектах. Зокрема, у вищих навчальних закладах системи Міністерства внутрішніх

справ України проводять наукові розробки в галузі криміналістичної діагностики і прогностики, криміналістичної інформатики, комп'ютерної психофізіологічної діагностики людини, сучасних інформаційних технологій, автоматизації експертних досліджень, криміналістичної одорології, криміналістичної голографії, застосування мікроскопії, радіоактивних ізотопів, дослідження в інфрачервоних променях, вивчаються питання застосування лазерів у криміналістиці. Також ведуться розробки і щодо впровадження в практичну діяльність сучасних електромагнітних, радіоскопічних, голографічних і теплових методів для вирішення низки пошукових криміналістичних завдань [5, с. 343—344].

Завдяки розвитку наукових досліджень у різних галузях знань нині наукове підґрунтя здобули такі експертизи, як одорологічна; експертизи голосу людини, звукового середовища, джерел звуку, звуко- та відеозаписувальних об'єктів; експертиза комп'ютерних систем, комп'ютерних банків даних, комп'ютерних програм; експертиза поліграфічної продукції, виготовленої на сучасних комп'ютерних комплексах; експертиза пластикових карток, цінних паперів; експертиза слідів механізмів, пристроїв та обладнання; портретна експертиза; експертиза індивідуальної належності крові та виділень людини методом генотипоскопії; електротехнічна експертиза; експертиза вибухових пристроїв, вибухових речовин, продуктів вибуху, фрагментів вибухових пристроїв, динаміки вибуху; соціолінгвістична експертиза та багато інших [6; 7].

Арсенал експертних підрозділів МВС України поповнився як удосконаленими традиційними, так і новими видами судових експертиз. Як приклад можна навести мистецтвознавчу експертизу, яка дозволяє провести якісне розслідування правопорушень, пов'язаних з посяганням на культурні, історичні, наукові, художні, археологічні або інші цінності.

Зі збільшенням кількості злочинів, які вчиняються із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин, вогнепальної зброї, доволі актуальними нині є судово-балістична та вибухотехнічна експертизи. Не втрачають актуальності і судово-економічна експертиза (бухгалтерська, фінансово-кредитна та фінансово-економічна) та експертиза наркотичних засобів психотропних речовин і прекурсорів, які сьогодні проводять із застосуванням високоефективної аналітичної техніки (що пов'язано з надходженням на дослідження напівсинтетичних (героїн, кокаїн) і синтетичних (ЛСД, амфетамін) наркотиків) [7, с. 228, 297—298].

Розвитку судово-експертної діяльності значною мірою сприяє наукова (у тому числі міжвідомча) співпраця підрозділів Експертної служби МВС України з науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами України (Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, Національною академією внутрішніх справ, Харківським національним університетом внутрішніх справ, Київським національним університетом культури і мистецтв, установами Національної академії наук України тощо), участь у роботі наукових і консультаційно-дорадчих органів (Координаційної ради, Науково-консультаційної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, Наглядової ради Фонду державного майна, Наукової ради МВС України тощо).

Безперечно, розвитку судово-експертної діяльності та підвищенню ефективності експертно-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів сприяє міжнародне співробітництво з експертно-криміналістичними підроз-

ділами країн СНД, ближнього і дальнього зарубіжжя, Європейської мережі судово-експертних установ (ЄМСЕУ — ENFSI), яка об'єднує 64 такі підрозділи з 36 країн Європи. За період з 2000 року по 2014 рік працівники Експертної служби МВС України здійснили понад 200 закордонних відряджень з метою участі у навчаннях, стажуваннях, семінарах, конференціях, тренінгах, виставках та інших заходах. Обмін міжнародним досвідом експертної практики відбувається не лише у межах різних заходів, які проходять за кордоном, організовуються такі заходи і в Україні [8].

Для прикладу, у період з 10 листопада по 05 грудня 2014 року на базі навчального центру збройних сил Словаччини в м. Мартін фахівці-вибухотехніки з 14 підрозділів Експертної служби МВС України пройшли навчання за курсом «Очищення територій від вибухонебезпечних предметів ручним способом», де набули нових знань щодо очищення вручну територій від мінних загороджень і мали можливість закріпити набуті знання під час практичних занять на полігоні, опанувавши нові методи роботи та навички у застосуванні спеціального обладнання.

Особливого значення з точки зору підвищення якості експертних досліджень набуває участь підрозділів Експертної служби МВС України у Міжнародній програмі підвищення кваліфікації для органів кримінального розслідування (ICITAP) Департаменту юстиції США, яка реалізується у межах Меморандуму про взаєморозуміння між Урядами Сполучених Штатів Америки та України. Метою цієї програми є надання методично-консультаційної та технічної допомоги у розвитку молекулярно-генетичної ідентифікації та експертизи у сфері інтелектуальної власності і високих технологій, акредитація лабораторій за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що подальше удосконалення судово-експертної діяльності можливе лише за умов плідної співпраці законодавців, вчених, науковців, практиків, постійного обміну досвідом із зарубіжними колегами, поширення передового досвіду експертної практики.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Лисиченко В.К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособ. / В.К. Лисиченко, В.В. Циркаль. — М. : КГУ, 1987. — 100 с.
2. Довідка про основні результати діяльності Експертної служби МВС України за 12 місяців 2013 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dndekc.mvs.gov.ua/?page_id=383.
3. Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII «Про судову експертизу» / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 28. — Ст. 232.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / Верховна Рада України. — К. : ПАЛИВОДА А.В., 2013. — 328 с.
5. Криміналістика : підручник / [Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін.] ; за ред. П.Д. Біленчука. — [2-ге вид., випр. і доп.]. — К. : Атіка, 2001. — 544 с.
6. Іщенко А.В. Проблеми розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи : монографія / А.В. Іщенко. — К. : НАВС, 1995. — 150 с.
7. Експертизи в судовій практиці / [за заг. ред. В.Г. Гончаренка]. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 388 с.
8. Міжнародне співробітництво [Електронний ресурс] / Експертна служба МВС України. — Режим доступу : <http://dndekc.mvs.gov.ua/?cat=37>.
9. Приклади передового досвіду експертної практики [Електронний ресурс] / Експертна служба МВС України. — Режим доступу : <http://dndekc.mvs.gov.ua/?cat=52>.